

Veröffentlichungen des Zentralinstituts für Alte Geschichte und Archeologie der Akademie der Wissenschaften der DDR. Band 14. Akademie-Verlag, Berlin 1985. 629 lap + táblák

„A két mai német állam és Ausztria tág területein több mint hét évszázadon át szláv nyelveken és dialektusokon folytatott beszéd volt hallható. Szláv törzsek és népcsoportok jutottak el abban az időben, amikor az összeomlott Római Birodalom hagyatéka egyre újabb népeket vonzott magához, nemcsak a görögök Olümposzához, Jugoszláviába és Karintiába, hanem messze nyugatra is, az Elbáig és a Saaléig, részben még azokon is túl egészen a Majnáig és a Regnitz völgyéig.

Míg délen a szláv vándorcsoportok mindenütt római tartományi hagyományra és az ókori lakosság, műveltség és civilizáció maradványaira találtak, addig északon és nyugaton úttalan mocsarakon, széles folyókon és áthatolhatatlan erdőkön kellett úrrá lenniük. Ebben az időben az Odera és az Elba közötti vidék csak gyéren volt betelepülve. Azok a germán törzsek, amelyek több mint fél évezredig itt laktak, benyomultak a felbomló Római Birodalomba, vagy annak egykori határain telepedtek meg.

A szláv bevándorlók első ténykedése kulturális tett volt: széles térségeken erdőt irtottak és földet műveltek, falvakat építettek, majd várakat is, és végezetül megalapították az első korai városokat. Új utak kezdték behálózni az úttalan földet, hidak és gátak nyúltak át a folyókon és mocsarakon, s lehetővé tették az átkelést. A tájak nevet kaptak, a települések úgyszintén. Lausitz és Lommatzsch, Barnim és Balsamerland, Teltow, Lebus, Rügen és Pommern elnevezése erre az időre megy vissza, éppen úgy, mint száz mai helységnevünk közül ötven — az egyik vidéken több, a másikon kevesebb. Az első évezred második felében olyan kulturális fejlődés indult meg, amelynek hagyományvonalai, ha sokféle gyökeres társadalmi átalakulás és kulturális változás által módosítva is, a mai napig nyomon követhetők.

Magyar fordításban a fenti módon adható vissza az ismertető kézükönyv (a továbbiakban: SLD) törzsszövegét bevezető előzetes megjegyzések (Vorbemerkungen) első három bekezdése (SLD 1). A bennük szóba hozott nyugati szláv törzsek és népcsoportok a 8. századdal kezdődően összeütkezésbe kerültek a terjeszkedő frank birodalommal, amelynek keleti határai akkorra már elérték az Elba és Saale vonalát. Az attól keletre eső területek meghódítása évszázadokon át folytatódott azt követően is, hogy a 10. században a keleti frank birodalom helyén létrejött a német állam. A 12. században lezáruló német hódítás nyomán nagyszámú német paraszt és városlakó telepedett meg az Elbától és Saalétól keletre, s megindult a helyi szláv lakosság tömeges elnémetesedése. Csupán az Alsó- és Felső-Lausitzban, Cottbus és Bautzen környékén lakó szorbok maradtak fenn, megőrizve nyelvüket.

Az 1970 óta három, változatlan kiadásban közzétett és 1985-ben átdolgozott, tökéletesített tartalommal megjelentetett SLD tizenkilenc tagú szerzői gárdája arra törekedett, hogy a

rendelkezésre álló okleveles és elbeszélő forrásokra, a régészeti leletekre és az ásatási eredményekre, valamint a névtudomány felismeréseire támaszkodva felvázolja a valóságos történelmi eseményeket és azok okait. A vizsgálatokat különféle tudományágak kutatói végezték komplex módszerrel. A szerzők között képviselve vannak az NDK régészetének, történettudományának, szorabisztikájának jeles képviselőin kívül nyelvészek, névkutatók (H. H. Bielfeldt, E. Eichler, G. Schlimpert, H. Walther, T. Witkowski) is.

A SID a következő tizenkét fejezetből tevődik össze: A szláv törzsek bevándorlása és lakóhelye Közép-Európában (7—65); Gazdaság és gazdasági fejlődés (66—152); Falusi települések, várak és korai városok (153—251); Társadalmi és politikai szerkezet (252—277); Anyagi és szellemi műveltség (278—325); Frank hódító politika, feudális német keleti terjeszkedés és a szláv törzsek függetlenségi harca a 11. századig (326—376); A feudális német keleti terjeszkedés és a teljesen kifejlett feudális társadalom kialakulása az Elba és az Odera között (377—442); A szláv törzsi társadalom rétegei és osztályai a német feudális államban és a német nép etnogenezisében. Kitekintés (443—483); Függelék: 1. Szláv és német fejedelmek genealógiai rendje a 12. és 13. században. 2. Az Oderától nyugatra levő egykori szláv szállásterület német nyelvjárásaiban található szláv reliktszavak (484—498); Jegyzetek (494—573); Kimutatások, jegyzékek (574—594); Regiszter (595—629).

Nyelvészeti szempontból különös figyelmet érdemelnek a SID fejezeteiben megtárgyalt ószorb és ópoláb törzsnevek, tájnevek, helynevek, istennevek, valamint a német nyelvjárások szláv reliktszavai. Szláv reliktum- vagy maradványszavaknak (Relikt-wörter, Restwörter) nevezte el H. H. Bielfeldt azokat a szláv jövevényszavakat, amelyek egykori szláv népcsoportoknak a németiségbe való beolvadása útján kerültek be a német nyelvjárásokba, azaz nyelvet váltott népcsoportok korábbi nyelvéből maradtak vissza az újonnan elsajátított nyelvben. Bielfeldt a jövevényszavak sajátos csoportjaként tartja nyilván a reliktum- vagy maradványszavakat, szembeállítva őket a közvetlen érintkezésen alapuló szókölcsonnzással éppúgy, mint a távolból való szóátvétel eseteivel. Nyelvet váltott szorb lakosság hozhatta magával a németbe a következő reliktszavakat: *Kretscham* 'vendéglő', *Kretschmar* 'vendéglős', *Plauze* 'pájsli, bendő, száj, hát stb.', *Nusche* 'rossz kés', *Lusche* 'tőcsa, pocsolya', *Moch* 'moha', *Tobel* 'kenyértáska', *Jäse* 'jászkeszeg', *Drauschke* 'nyoszolyólány', *Bäbe*, *Bäbe* 'kuglóf', *Graupe* 'kása, dara', *Quark* 'túró', *Plinse* 'palacsinta', *Kren* 'torma', *Reizker* 'rizikegomba', *Preiselbeere* 'vörös áfonya', *Jauche* 'trágyalé', *Peitsche* 'ostor, korbács', *Kummet* 'hámiga', *Nerz* 'nyérc', *Ukelei* 'szélhajtó küsz', *Dolmetscher* 'tolmács' stb. A középkorban a szorb és a poláb közötti határ Berlintől délre húzódott. Az ettől a határtól északra beszélt német nyelvjárásokba nyelvet váltott poláb lakosság hozhatta magával a következő reliktszavakat: *Reglitz* 'ekevas', *Lietze* 'szárcsa', *Pätsche* 'halászcsonn evezője', *Maräse* 'halászhaló', *Bardénicker* 'erdei élőfás méhészl', *Mure* 'kísértet', *Ziest* 'tisztosfű' stb. A pomorán és a tőle nyugatra beszélt pláb közötti határ nem ismeretes. Földrajzi elterjedésük alapján mégis pomorán reliktszavaknak gyanítha-

tók a következők: Zeese 'vontatóháló', Zappe 'szárcsa', Goonken 'halászháló', Jonicke 'háló' stb.

A gazdag tartalmú, magas tudományos színvonalú kézikönyvet méltó külső alakban jelentette meg a berlini Akademie-Verlag.

Kiss Lajos